

ROĐENJE DETETA – JEVREJSKA PORODICA I ODNOS PREMA POTOMSTVU

Shvatanja o porodici, kao neprevaziđenoj socijalnoj osnovi života, stara su koliko i jevrejsko društvo, počev od Prve knjige Mojsijeve (Postanje), pa do savremenog doba. Čuvanje jevrejskog integriteta, duha i tradicije u nizu vekova i na svim geografskim širinama, odigravalo se upravo u porodici, pa se može reći da je njen štiti od asimilacije blistaviji čak i od onog koji je pružala sinagoga. Inicijalna svest o spoljnom svetu, kao i modeli ponašanja i vrednovanja, formiraju se u porodici čija je uloga, zbog toga, predmet mnogih mudračkih razmišljanja i rasprava, zabeleženih u brojnim verskim knjigama jevrejskog naroda.

Jevrejska porodica je patrijarhalna.⁷ Međutim, u tom patrijarhalnom uređenju odnosa, naziru se tragovi matrijarhata. Analogno ranijim fazama opšteg razvoja ljudskih društava, odnosno postojanju matrijarhalnog sistema kao preovlađujućeg na nižim, primitivnim kulturnim stupnjevima, može se pretpostaviti da se radi o preostacima odnosa koji se, u jevrejskoj porodici, prvenstveno ogledaju u matrilinearnom računanju srodstva i jasno izraženom shvatanju da muškarac – kao „glava porodice” – treba da bude nesebičan i pažljiv prema svojoj ženi i deci, i da se prema njima odnosi s ljubavlju, brigom i uvažavanjem. Dozvolimo i mogućnost da ova matrijarhatska nit, koja se uporno provlači do današnjih dana, nije preostala iz ranije kulturne faze društvenog razvoja već je, kao svrsishodan oblik odnosa, prihvaćena uz Toru. Bez obzira na to da li su u datom slučaju neki tipovi društvenih odnosa imali kontinuitet od nižih ka višim kulturnim nivoima, stoji činjenica da je regulisanje porodičnih odnosa kod Jevreja podrazumevalo određenu kombinaciju običaja, kako u funkciji očuvanja porodice kao osnovne socijalne grupe, tako i duhovnog usklađivanja sa širom društvenom zajednicom. Sistem vaspitanja i verskog obrazovanja, koji je do određenog doba starosti pružala porodica, bio je takav da su problemi adaptacije na sredinu i otuđivanje bili

הי

relativno retki, kao što su bile retke i drastičnije pojave kršenja običajnih normi, koje je onda okolina sankcionisala na propisan način (na primer: sklapanje braka sa pripadnikom druge vere povlačilo je osudu sredine i potpunu ekskomunikaciju, za nanošenje fizičke povrede plaćala se odšteta, itd.).

Porodica je, osim šire društvene, imala u svojoj osnovi i elementarnu ulogu u produžetku života. (Uostalom, ovu ulogu ima i danas, mada su uslovi za „produžetak” znatno slobodniji.) Prema jevrejskom verskom i tradicionalnom shvatanju, deca su blagoslovena nagrada i krajnja svrha svake legalizovane zajednice muškarca i žene. Brak bez dece, smatran je nesrećnim.

Za razliku od Biblije, u kojoj se ne govori o procesima začeća i trudnoće, u *Talmudu* je ova tema detaljno razmotrena sa biološkog, naučnog i teološkog stanovišta, naravno, na nivou tadašnjih znanja i predstava o nastanku ljudskog života. U tom smislu, *Talmud* sadrži mešavinu iracionalnih, religijskih stavova i realnih objašnjenja procesa kroz koje prolaze žena i njen plod.⁸

Judaizam vidi čoveka kao spoj tri entiteta – oca, majke i Boga. Od oca nastaju takozvane „bele” supstance, pri čemu se misli na kosti, nokte, beonjače i mozak, a od majke „crvene” supstance – krv, meso, koža i zenice. Izvan ove fizičke osnove, čovek dobija od Boga duhovnost i onaj deo fizičkih moći koji je vise u domenu estetike i intelekta – duh, dah, lepotu oblika, vid, sluh, mogućnost govora, hodanja, razumevanja i razboritost. Po čovekovoju smrti, Bog uzima „svoj deo” natrag, ostavljajući očev i majčin materijal.

Talmudski tekstovi nisu pridali naročitu pažnju samom porođaju, u smislu fiziološkog i fizičkog događaja, već je taj čin posmatran u kontekstu simbolične povezanosti čoveka i Boga, odnosno poređenja čovekovih i božjih moći (iz zemlje koju je čovek posejao, nići će određene vrste biljaka; isto tako, božjom voljom, od dva različita semena – muškog i ženskog, nastaće jedna vrsta, čovek). Dakle, fetus se začinje spajanjem muškog i ženskog semena, ali je njegov pol uslovljen momentom ejakulacije. Ako je žena bila prva u postizanju orgazma, dete, začeto tom prilikom, biće muškog pola, i obrnuto.⁹

U *Talmudu* postoji opis fetusa, njegovog položaja i načina hranjenja u materici. Smatralo se da trudnoća prolazi kroz tri vremenski jednake faze kojima su, usled fizičkih promena žene i embriona, uslovljene i seksualne aktivnosti. Sa očiglednom mišlju da je intimna bliskost supružnika veoma važna za opšti sklad, te da je ne treba zanemariti, *Talmud* opisuje položaj fetusa u svakoj od tri pomenute faze i savetuje periode apstinencije (pre bi se reklo, pojačane opreznosti), odnosno aktivnosti.

Realistički prikaz stanja fetusa, obojen je religijskim shvatanjem da fetus, sve vreme svoga razvoja, ima božanski datu svest o *Tori* i njenim sadr-

žajima, koju će mu oduzeti anđeo, prilikom rođenja. Dolaskom na ovaj svet, novorođeno dete je tabula rasa, ali prema jevrejskom narodnom verovanju, udubijenje na ljudskom licu između nozdrva i gornje usne, upravo je znak anđeoskog dodira, i zaborava.¹⁰

Uporedo sa religijskim i naučnim objašnjenjima talmudskih mudraca, trudnoću, porođaj, kao i postporođajni period, pratili su narodni običaji, uglavnom svedeni na seriju ritualnih postupaka magijskog karaktera, što ukazuje na njihovo daleko pagansko poreklo. Ovaj krug običaja je spadao u folklor, bez zvanične verske kodifikacije, ali podržan narodni m verovanjima da može doprineti zaštiti majke i deteta od bolesti i zlih duhova.

Sujeverju i magijskim radnjama podlegla su sva ljudska društva i civilizacije, uključujući i našu (još uvek kucamo u drvo „da ne čuje zlo“...). Pogotovo je svrsishodnost magije bila izražena u ranijim periodima ljudske nemoći pred prirodom i pred bolešću kada je, između ostalog, smrtnost žena i novorođenčadi bila veoma visoka. S obzirom na to da je budućnost porodice (čoveka) zavisila od sopstvenih odbrambenih mehanizama, sasvim je razumljivo uporno pribegavanje nekim magijskim radnjama koje su, ako ništa drugo, pružale subjektivno osećanje kakve-takve sigurnosti. Nemoć je razdvojiti obrede magijskog porekla među susednim narodima na sličnim kulturnim stupnjevima razvoja. Bez obzira na sva druga etnička i verska obeležja po kojima se oni razlikuju, većina takvih obreda je nespecifična, nastala pod međusobnim uticajima. Na primer, jedan od starih obreda za zaštitu porodilje od zlih duhova, bio je povlačenje magijskog kruga po podu, kredom ili ugljenom, oko njenog kreveta, a da bi se obezbedio brz i lak porođaj, odvezivane su sve vrpce (mašne, čvorovi) na ženinoj odeći. U slučaju teškog i po život opasnog porođaja, pristupalo se obredima u tipičnijem, jevrejskom kontekstu: ženi je u ruku stavljan svezanj ključeva lokalne sinagoge i opasivana je pojasom kojim se obavijaju svici *Tore*, dok su izgovarane molitve pored grobova pobožnih predaka; pored ostalog, vršene su i obredne procesije oko zidova lokalnog groblja, pri kojima su pevani Psalmi i pokajničke molitve. U mediteranskim i bliskoistočnim zemljama, za koje je karakterističan sefardski živalj, za zaštitu žene najradije su korišćeni amuleti različitog oblika (u vidu šake, sedmokrakog svećnjaka – minore, i si.), a primenjivane su i razne magijske radnje: držanje otvorenih vrata na kući i otklopljenih lonaca za vreme trajanja trudnoće, da ne bi došlo do spontanog pobačaja, stavljanje slatkiša ispod porodiljinog kreveta u cilju „podmićivanja“ zlih duhova ... Najveću opasnost, posle porođaja, predstavljala je Lilit, ženski zao demon, koji je napadao majku i dete iz ljubomore. Lilit je naročito atakovala na mušku novorođenčad. Za bitku protiv užasne Lilit, korišćeni su razni talismani i amajlije, predmeti i proizvodi koji su, u stvari, bili prirodno

vezani za određena geografska područja – na primer slonovača, korali, neke vrste metala i, naravno, neprevaziđeni beli luk. Aškenazi istočne Evrope su uobičavali i vezivanje crvene pantljike oko dečjeg zgloba. Međutim, većina jevrejskih zajednica je najviše verovala u moć čelika, pa je ispod porodiljnog kreveta ili u bebinu kolevku stavljan nož. Najdelotvorniji je bio nož za obrezivanje. Opasnost od Lilit trajala je upravo do obrezivanja, posle čega je muško dete uspostavljalo vezu sa Bogom.¹¹

Postupak oko davanja imena detetu nije bio ujednačen, već prema lokalnim razlikama: muška deca su dobijala ime, uglavnom, pri obredu obrezivanja; ženskoj deci su davana imena prilikom očevo izlaska da čita *Torn* u sinagogi, ili prilikom prve majčine posete sinagogi, posle porođaja. U zapadnoj Evropi, davanje imena se odvijalo u atmosferi kućne svečanosti, na primer subotom ujutro, i si.

Rođenje deteta – naročito muškog – bio je veliki i srećan događaj. Davašniji, mada još uvek aktuelan običaj je dobrodošlica muškom detetu – *šolem zohor* (hebr.)¹² Uz izvesna lokalna odstupanja u samom postupku, suština ovog običaja je svečano i radosno okupljanje rođaka i prijatelja, u kući bračnog para koji je dobio sina. Pošto se izrecituju određeni izvodi iz Biblije i Psalama, gosti se služe pićem, kolačima i voćem. Običaj sadrži tri osnovna simbola iskazana kroz posluživanje gostiju: obavezno se služi naut ili sočivo (čiji oblici asociraju na kruženje života), zatim, ponegde je hrana postavljena na „žalobnom” stolu (što treba da podseti na prolaznost života). Na kraju, glavna svrha samog posluživanja je simbolična uteha što je dete, u momentu rođenja, zaboravilo svoja znanja o *Tori*.

Međutim, poštovanje *šolem zohor* običaja nije imalo za cilj da podstakne različit emocionalni odnos prema muškoj i ženskoj deci. *Talmud* strogo zabranjuje neuravnoteženo pokazivanje osećanja i pažnje prema sinovima i kćerkama, ili bilo kakvo favorizovanje jednog deteta u odnosu na drugo. Roditeljska ljubav i briga za decu, morala je biti ujednačeno iskazana. U ranom detinjstvu, majka je imala direktniji kontakt sa decom i time značajniju ulogu u njihovom vaspitanju. Kasnije, otac je preuzimao veće obaveze i odgovornost, naročito u vaspitavanju muške dece, dok se kćerkama i dalje (sve do udaje), više bavila majka. S druge strane, *Talmudom* je propisan i odnos dece prema roditeljima. Deca su imala moralnu i ljudsku obavezu da bezrezervno poštuju svoje roditelje, odnosno da se pokoravaju njihovoj volji. U skladu sa običajnim normama, roditelji su mogli nad decom ostvarivati svoje pravo, kao što je udavanje kćerke putem otkupa ili, čak, prodavanje ženskog deteta u roblje – mada je ovo pravo bilo ograničeno.¹³ Ovi veoma stari običaji, nastali u uslovima surovog načina života i ekonomske borbe za opstanak, nisu podrazumevali prostituciju. Ona je bila strogo zabranjena bez obzira na

uslove i okolnosti. Običajna regulacija odnosa roditelji – deca (kćerke) kao da se, u izvesnom smislu, rukovodila čudnom kontrastnom spregom zarobljen – Slobodan. Dok je roditeljima omogućeno da utiču na lični život i budućnost svoje dece, u pomenutim slučajevima sa pravom na vrlo drastične zahteve, dotle je kćerkama omogućeno da se, na primer posle razvoda, vrate u kuću svoga oca.

Interesantan je položaj muške dece, i to u kontekstu pojma – brat. Uloga brata (braće) je veoma istaknuta u jevrejskoj porodici. Jedan od ideala naglašanih u Bibliji jeste upravo solidarnost i harmonija u odnosima među braćom, pa postoje izvesne indicije da je antičko jevrejsko društvo imalo razvijen sistem bratstava, organizovanih u plemena. Starešine takvih društvenih formacija su bila braća, a ne očevi. Situacija je analognna određenim fazama društvenog razvoja, a i kompatibilna sa talmudskim shvatanjem uloge oca u porodici (jer, i brat je nekome otac), pa se može smatrati vrlo verovatnom. Takođe, upotreba termina „brat” je bila široka, prelazila je okvire prostog označavanja stepena srodstva. Ipak, sve ostaje na nivou pretpostavke, jer se biblijski ideali i načini oslovljavanja ne mogu uzeti kao dokaz.

Poseban tretman u obrednom i ekonomskom smislu, imalo je prvorođeno dete.¹⁴ Ovaj deo jevrejskih tradicionalnih odnosa u porodici, ne treba mešati sa prethodno pomenutim kodeksom principijelnog ponašanja prema deci, koja su ravnopravna u uživanju roditeljske nege i ljubavi. Međutim, rođenje prvog deteta se očekuje sa najvećom pažnjom i, zapravo, nadom da će to biti sin, kojim će se osigurati kontinuitet porodičnog imena i ekonomskih vrednosti. Po Bibliji, prvorođeni sin ima poseban status u religijskim regulativama i, shodno tome, u pravu nasleđivanja imovine: on nasleđuje dva dela očeve imovine, a ostali sinovi po jedan. U religijskom smislu, status prvorođenog proističe iz proste činjenice da je on prvi sin svoje majke. Međutim, ako je muškarac imao više žena, sva njihova prvorođena muška deca imala su takav verski status, ali je samo jedan – njegov prvorođeni sin imao pomenute nasledničke privilegije. S druge strane, ako je žena imala više muževa, kulturni status je imao njen prvi sin, ali su svi ostali sinovi imali nasledničke privilegije u odnosu na svoje očeve, pod uslovom da su, za njih, bili prvorođeni. Bitna mera u regulisanju nasledničke privilegije bila je očeva potvrda sinu da je prvorođeni. Ako bi se dogodilo da otac umre ili pogine pre rođenja svog prvog sina, pravo prvorođenog na dva dela očeve imovine ostaje nepotvrđeno i izjednačava se sa pravom drugih sinova. Pošto je bio uzet u obzir i raznolik kvalitet međusobnih odnosa, tj. moguća pojava nekog drugog „tatinog ljubimca”, otac nije mogao da utiče na privilegovan naslednički položaj prvorođenog, ponajmanje da ga osporava.

Prvorodena ženska deca nisu imala poseban status u nasleđivanju imovine, čak ni u porodicama u kojima nije bilo sinova. Među kćerkama, oče-va imovina je deljena na jednake delove.

Biblija nalaže ocu da „otkupi” svog prvorodnog sina tako što će samo-inicijativno odabranom svešteniku – *koen-u* (*Kohen*, jedno od izraelskih ple-mena čiji su pripadnici, samim svojim poreklom, bili obavezani na izvesne sveštenečke dužnosti) dati pet srebrnih šekela. U protivnom, bio je nadležan rabinski sud *Bet din*. Otkup prvorodnog sina – *pidjon ha-ben* (hebr.) je stari simbolični obred koji se vršio trideset prvog dana po rođenju deteta: *koen* je preuzimao dete od oca uz pitanje da li će ga otac otkupiti ili će ga njemu ostaviti; otac je, naravno, otkupljivao dete, izgovarajući dva blagoslova – je-dan povodom ispunjenja ove zapovesti, a drugi u smislu zahvalnice. *Koen* je, zatim, tri puta ponavljao da je dete „otkupljeno” i vraćao ga ocu, uz poseban blagoslov nad peharom vina. Obred se odlagao samo u slučaju da pada u dane svetkovanja *Šabata* ili drugih praznika, kada nije dozvoljena upotreba novca. Međutim, ukoliko nije bilo sigurno da li je dete prvorodeno – na pri-mer, u slučaju napuštene dece ili siročadi – otkup se nije vršio. Nekada je po-stojao običaj da siročće poznatog porekla nosi medaljon sa zapisom da je bilo prvorodeno, sve dok ne odraste i ne bude u mogućnosti da otkupi samo sebe. Vremenom je taj običaj preinačen, tako što je otkup deteta vršio rabinski sud ili neki rođak, ako ga je dete imalo. U celini, ovaj obred se manifestuje samo kao religijski simbol, bez ikakvih drugih konotacija. Odbijanjem otkupa, otac je narušavao pravila ponašanja, ali bez posledica po dete.

Uz drugačiji ekonomski status prvorodne dece, postojala je i jedna iz-razito religijska specifičnost: sinovi, a ponegde i prvorodne kćerke, imali su obavezu da poste uoči *Pesaha*. Ako je dete bilo suviše malo za post, umesto njega postio je otac, ukoliko nije i sam bio prvoroden. Ako jeste, onda ga je zamenjivala majka.

Decu treba imati u onom broju u kojem to omogućava zdravlje žene. Ma koliko da je bila naglašena potreba za porodom, život žene je imao pri-oritet. Život se živi i shvata iz mnogih uglova, pa je u skladu sa tom „komplika-cijom” rešavano i pitanje abortusa u judaizmu.¹⁵ To se može posmatrati i kao jedan zanimljiv primer usklađivanja običajnog prava i religijskih shvatanja sa praktičnom humanošću i razumevanjem žene čija je uloga u prošlosti, pre svega, merena potomstvom, pa onda svim ostalim. U talmudskom kodek-su, abortus nije mogao biti slobodno prihvaćen kao čin suprotan jednom od glavnih postulata jevrejske vere o čuvanju potomstva, ali je bio princi-pijelno odobran, kao nužnost u nekim situacijama. Ukoliko je održavanje trudnoće ugrožavalo zdravlje i život žene, abortus je, po jevrejskim propi-sima, bio apsolutno dozvoljen. Abortiranje embriona, inače, nije smatrano

ubistvom niti kažnjivom radnjom (pogotovo u pomenutim uslovima), sve dok se ne dosegne stadijum potpunog formiranja, odnosno rađanja deteta. Od trenutka kada se dete ispoljilo kao živa jedinka, život majke više nije bio prioritetan, bez obzira na tok porođaja. Drugim rečima, pravo na život se izjednačavalo. Za razliku od ove relativno jasne situacije, koja je podrazumevala manifestne fizičke smetnje kod žene i time pojednostavljivala odluku o abortusu, nerešiv problem je nastajao u slučaju osnovanih sumnji da bi dete moglo da ima nekih fizičkih ili mentalnih oštećenja (na primer, naslednih ili kao posledica neke bolesti koju je trudnica preležala). Naravno, sumnje su mogle biti jedino na nivou pretpostavke, jer procena stanja u kojem je plod nije bila moguća, pa time ni zauzimanje određenog stava. Na kraju je u takvim slučajevima, ipak, data mogućnost da se pribegne abortusu, s tim što je dozvola za to prevashodno zavisila od stupnja trudnoće.

U širem kontekstu društvenih veza, jevrejskim misliocima se nametnulo pitanje – da li abortus treba dozvoliti i onda kada je trudnoća sasvim normalna ... U raspravama na tu temu, mišljenja su bila podeljena, ali je vremenom većina je zauzela stav da abortus treba dozvoliti, ako je važan za opštu dobrobit žene i njen dalji opstanak. U precizno razrađenom sistemu jevrejske kulture i religije, ovaj stav je delovao prilično fleksibilno, ali ga ne treba shvatiti bukvalno. Smisao je bio u eventualnoj široj zaštiti žene, u specifičnim okolnostima – recimo, ratnim – ali ne u davanju lične slobode izbora. Na primer, u slučaju preljube, po mišljenju nekih autoriteta, abortus treba dozvoliti samo udatoj ženi, a neudatoj ne, jer se u njenom slučaju ne remeti raspored nasledstva.

Kada je već reč o povoljnim i nepovoljnim okolnostima za potomstvo, zanimljivo je osvrnuti se i na običajnu regulaciju adopcije. I pored nekih insinucija, nema dokaza da je u biblijsko vreme postojao običaj adopcije, niti je *Talmud* uzeo u obzir i definisao ovu vrstu odnosa. Po *Talmudu*, sva prava i obaveze u odnosima između roditelja i dece, utvrđena su isključivo u kontekstu biološke povezanosti.¹⁶ Dakle, nije bilo institucije adopcije. Međutim, usvajanje dece je bilo ne samo moguće, nego je smatrano jednom od najvećih *cedaka* (milosrđa, pravednosti, hebr.), a važno je i za nejevrejsku decu.¹⁷ Zapravo, radi se o posebnom postupku, utvrđenom običajnim pravom, koji po formi podseća na današnju adopciju, ali se razlikuje po načinu regulisanja odnosa. Odlukom nadležnog rabinskog suda, briga oko ugroženog deteta ili siročeta, poveravana je zainteresovanoj i odgovarajućoj osobi. Čovek koji je preuzeo odgovornost za fizičko i duhovno zdravlje tuđeg deteta, kao i za njegovu ekonomsku poziciju i budućnost u datoj porodici, smatran je starateljem, ne ocem. Odnos između deteta i njegovog staratelja nije podrazumevao uspostavljanje emocionalnih i ekonomskih odnosa, kakvi prirodno postoje

הי

između roditelja i njihovog biološkog potomstva. Dete uopšte nije moralo biti siročić da bi dobilo staratelja; bili su važni uslovi u kojima je dete živelo, odnosno njegova opšta dobrobit. (Sud je mogao oduzeti dete od roditelja koji se neadekvatno ponašaju.) Shodno tome, dete je moglo dobiti i nekoliko staratelja, a pri tom su njegovi biološki roditelji imali obavezu da pružaju materijalnu pomoć, koliko mogu. Naravno, u takvim slučajevima, dete je znalo svoje prave roditelje i kontaktiralo je sa njima. Ovakvom adopcijom nisu bili poništavani odnosi između deteta i bioloških roditelja. Takva deca su nasleđivala imovinu bioloških očeva. Međutim, deca nepoznatih roditelja su, po prirodi stvari, imala tretman sličniji današnjem obliku adopcije, jer su testamentom nasleđivala onaj deo imovine staratelja koji bi im pripao, da su njegova.

---

⁷Hayyim Schneid: Family, Keter books, Jerusalem 1973, str. 10.

⁸Ibid, str. 33.

⁹Ibid, str. 37-38.

¹⁰Ibid, str. 35.

¹¹Ibid, str. 38-41.

¹²Ibid, str. 41.

¹³Ibid, str. 22.

¹⁴Posebna varijanta običajno-ekonomske mere, koja se inače sreće i u drugim patrijarhalnim kulturama, Ibid, str. 65.

¹⁵Ibid, str. 46-51.

¹⁶Ibid, str. 77.

¹⁷Ibid, str. 72-83.

